Тетяна Боряк,
аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

«Празький архів»: історія переміщень, опрацювання та сучасний стан (1945–2007)

У статті досліджено історію переміщення з Праги до Києва бібліотечних зібрань української еміграції, переважна більшість яких нині зберігається у Державній науковій архівній бібліотеці, м. Київ (ДНАБ). Проаналізовано акумуляцію цих зібрань у 1921–1945 рр. у Чехословацькій республіці та їх історію в УРСР протягом 1945–1990 рр. Науково-технічне опрацювання друкованих видань поділено на 5 періодів, що дає змогу виокремити характерні риси кожного з них. Подаються результати дослідження, проведеного у 2006–2007 рр. з виявлення ознак приналежності друкованих видань колишнього спецфонду ДНАБ до «празького» емігрантського масиву.

Ключові слова: «празький» емігрантський масив, Державна наукова архівна бібліотека (ДНАБ), Український історичний кабінет (УІК), Музей визвольної боротьби України (МВБУ), спецсховище.

Дана публікація є першою спробою проаналізувати історію бібліотечних зібрань української еміграції у міжвоєнній Чехословацькій республіці, які були переміщені до сховищ державних архівних установ Києва.

Якщо ті чи інші аспекти переміщення архівів до УРСР вже привертали увагу фахівців (Л. Лозенко, Л. Яковлєва, М. Мушинка, П. Грімстед, М. Палієнко, А. Кентій), то історія емігрантських бібліотечних зібрань ще не стала предметом дослідження. Л. Лозенко лише позначила період науково-технічного опрацювання друкованих видань «празького масиву» (1965–1970), а П. Грімстед зробила спробу окреслити орієнтовний обсяг друкованих матеріалів, переданих у 1945 р. Щодо історії бібліотечного масиву після його опрацювання у 1970 р., то вона взагалі залишилася поза увагою дослідників.

Іншим важливим аспектом дослідження є оприлюднення результатів поодиничного перегляду друкованих видань колишнього спецфонду з метою виявлення атрибутивних ознак, які б дали змогу віднести те чи інше видання до «празького» еміграційного масиву.

Чехословацька республіка міжвоєнного періоду була найбільшим центром української еміграції. Такий її статус був зумовлений, насамперед, прихильним ставленням президента Т. Масарика до біженців з території колишньої Російської імперії. Чехословацький уряд фінансував культурні, освітні ініціативи російських, українських, білоруських, грузинських та інших національних груп емігрантів. Завдяки цьому виникли архівні та музейні установи: Музей визвольної боротьби України (далі – МВБУ) у 1925 р., Український історичний кабінет (далі – УІК) у 1930 р., а також освітні заклади – Український вільний університет (далі – УВУ) у 1921 р., Українська господарська академія в Подєбрадах (далі – УГА) в 1923 р. та ін.

Два перші заклади цілеспрямовано збирали переважно архіви українських емігрантів та емігрантських установ, але водночас не оминали увагою і друковані видання. Освітні ж заклади, як правило, мали бібліотеки.

1920-ті рр. вирізнялися значною активністю українських емігрантів, які всюди створювали різноманітні організації. Скорочення допомоги з боку чехословацького уряду наприкінці 20-х, світова економічна криза та політичні обставини спричинилися до спаду активності емігрантських установ. Сюди слід додати і «віковий» фактор, оскільки старше покоління емігрантів почало відходити за межу життя в 1930-х рр. Процес згортання діяльності українських емігрантських інституцій посилився за Протекторату Богемії і Моравії.

Спад активності супроводжувався передачею особових та інституційних архівів і бібліотек до МВБУ та УІК, що сприяло зростанню обсягів їхніх фондів. Так, МВБУ з травня 1937-го по квітень 1938 р. отримав 1162 книги від О. Колесси, бібліотеку покійного І. Мірного, подаровану його дружиною, книги XIX ст. А у відділі часописів станом на квітень 1938 р. було 150 назв українських журналів та 302 часописи україніки [1]. УІК наприкінці 1939 р. мав 19 947 книг та брошур, 17 591 число (1705 річників) журналів та 156 676 чисел (1151 річників) газет [2]. Тематика акумульованих видань чітко простежується: історія України, сучасне становище, культура, література; величезний масив

видань присвячено спробам осягнути причини піднесення самосвідомості українства і провалу Української революції 1917–1921 рр.

НКВС та його наступники були заінтересовані у так званому «оперативному розробленні» архівів української еміграції. Адже останні були досить зручним джерелом для складання картотек, списків-довідників, характеристик на «ворогів народу». Тому після визволення Чехословаччини від нацистів одразу ж (у серпні 1945 р.) було організовано передачу архівів і бібліотек української еміграції, що належали УІК, УВУ та іншим організаціям. З цих самих міркувань чехословацькою стороною було здійснено передачу матеріалів до УРСР у 1958-му та 1983 р. (переважно фондів МВБУ, який проіснував у Празі до березня 1948 р.). В УРСР ці архівні і бібліотечні зібрання протягом 1945–1950, 1958–1963 та 1988–2007 рр. проходили науково-технічне опрацювання та оперативне розроблення (протягом двох перших періодів).

Книги, очевидно, розглядалися як допоміжний інструмент дослідження середовища та ідей української емігрантської спільноти. Адже вони були менш інформативними для накопичення компромату на «ворогів» більшовицького режиму. Однак друковані видання не вилучалися з арсеналу радянських каральних органів. Адже для того, щоб боротися з ворогом, потрібно знати (розуміти) його логіку мислення. Не випадково, наприклад, нацисти створювали спеціальні осередки для вивчення більшовизму; так само радянські «компетентні органи» збирали літературу не просто про український націоналізм, а передусім першоджерела – видання самих «буржуазних націоналістів».

За дорадянських часів наріжним каменем архівної та бібліотечної роботи був принцип цілісності фондів. У подальшому тенденцією стало відокремлення архівних зібрань від бібліотечних, а серед останніх, у свою чергу, виділялися колекції карт, стародруків та інших типів друкованих видань, наявних у бібліотеці. Отже, процес опрацювання «празького» бібліотечного сегменту принципово нічим не відрізнявся від опрацювання бібліотечних зібрань в інших місцях.

За підрахунками архівіста Міністерства внутрішніх справ Чехословаччини В. Пешака, з колекції друкованих видань УІК до Києва було передано приблизно 35 комплектів газет і 2100 книжок. Проте ці матеріали не зазначені в акті передачі УІК від серпня 1945 р.[3]

Зважаючи на мізерну кількість печаток УІК, виявлених у колишньому спецфонді ДНАБ (31 печатка та 120 адрес Кабінету), цілком ймовірно, що до Києва відправили дублетний фонд УІКу. Наше припущення ґрунтується на порівнянні долі друкованих видань УІКу та його російського відповідника – Російського закордонного історичного архіву (далі – РЗІА). Друковані колекції російської установи, незважаючи на наполягання радянської сторони, залишили в Слов'янській бібліотеці Праги, а до Москви відправили дублетні примірники книжок, журналів і газет[4]. Оскільки незаперечним є факт наявності у спецфонді ДНАБ, з одного боку, видань українського емігрантського кола в ЧСР міжвоєнного періоду та інших, у Слов'янській бібліотеці – друкованого фонду РЗІА та УІК, то цілком логічним є припущення, що пояснює малу кількість виявлених атрибутивних ознак збірки УІКу у фондах ДНАБ.

Масив переданих у 1945 р. з Праги матеріалів було розміщено в ЦДІА УРСР, у Спеціальному відділі таємних фондів, створеному того ж року для опрацювання емігрантських матеріалів та документів «українських буржуазних націоналістів». А книги і газети з Праги (чомусь не йдеться про журнали. – *Т. Б.*) обсягом 5000 книжкових одиниць розмістили у відділі друкованих фондів ЦДІА, разом з реевакуйованими бібліотечними зібраннями із Златоуста (3798 одиниць); їх опрацювання планувалося на 1946 р.[5]

Було прозвітовано, що у 1945 р. закінчено розбір цих друкованих матеріалів. Але темпи розбирання (5000 одиниць) значно відставали від запланованих (8000 одиниць) через складання карток на книги і журнали і вливання їх до каталога[6]. Важливо, що 5000 запланованих одиниць стали 5000 виконаними «празькими» одиницями[7], тобто саме їм надавався пріоритет.

Великою мірою історію зберігання засекреченої літератури, під яку безумовно підпадали емігрантські видання, визначив циркуляр МВС УРСР № 163 від 22 жовтня 1946 р. з наказом сконцентрувати наявну в архівах «ворожу» літературу в закритому фонді відділів науково-довідкової літератури центральних, обласних і державних архівів. Доступ до неї могли мати лише відповідальний за зберігання, начальник архівного відділу та директор архіву[8].

Після розбору матеріалів, переданих 1958 р., у ЦДІА УРСР виявилось, що із загальної ваги (10 тонн) 60 % є архівними документами, а 40 % – речами бібліотечного та музейного характеру[9]. На жаль, це вся виявлена нами інформація про кількісні параметри переданих матеріалів. Скоріш за все, окремі друковані видання долучили до отриманих у 1945 р. і передали на зберігання до відділу науково-довідкової літератури ЦДІА УРСР, що

набув статусу Науково-довідкової бібліотеки у 1971 р. Згодом останню перейменували на Державну наукову архівну бібліотеку (2006). Так закінчився перший період концентрації бібліотечних зібрань «празького архіву».

Нині бібліотека нараховує 190 840 книг та брошур (включно з виданнями колишнього спецсховища: 13 133 примірники), 75 918 журналів (разом з 5638 підшивками колишнього спецсховища), 29 708 підшивок газет (включаючи 4741 підшивку газет колишнього спецсховища), 30 747 одиниць спеціальних видань (карти, листівки тощо), 27 765 одиниць дублетного та обмінного фонду, загалом – 360 тисяч одиниць і комплектів друкованих матеріалів [10].

Що характерно, нами не виявлено інформації про видовий склад матеріалів, переданих 1983 р. Частина ж бібліотечних зібрань МВБУ, що є складовою масиву, переданого у 1958 р., зберігається нині у ЦДАГО України в колекції «Український музей у Празі». Ці матеріали з певних причин опинилися в КДБ і лише у 1988 р. надійшли до архіву Інституту історії партії ЦК КПУ. Друковані видання виділені в окремий опис третій «часописи, газети, бюлетені, інші друковані видання» кількістю 172 справи за 1919–1945 рр. [11]

Другий (1965–1970) етап історії бібліотечних зібрань у ДНАБ був періодом розбору, систематизації, опису та каталогізації друкованих видань «празького архіву» [12], що було, очевидно, пов'язано зі зміною статусу – виокремленням бібліотеки з відділу у самостійну структурну одиницю. Опрацювання включало і відбір матеріалів для знищення. Їх набралося 136 кг, у тому числі: лекції УТГІ (8 кг), книги російською і українською мовами, періодична преса і видання іноземними мовами (40 кг), календарі, журнали, дитячі казки і вірші (0,5 кг), розрізнені частини, пошкоджені аркуші, а також невелика кількість примірників журналів «Молоде життя» та «Ідея і чин». На постійне зберігання було відібрано 26 668 книг і журналів, 843 плакати і 701 афішу [13].

Для порівняння варто звернутися до історії друкованих видань РЗІА у Празі. У січні 1946 р. його перевезли до Москви за сценарієм, подібним до передачі УІК до Києва [14]. У 1961 р., згідно з розпорядженням Головархіву СРСР, друковані видання РЗІА були передані до створеної бібліотеки ЦДА СРСР. А на початку 1970-х рр. до наукової бібліотеки ЦДА передали бібліотеку ЦДАЖР, у тому числі – емігрантську літературу [15]. Отже, історія друкованих видань, отриманих з Праги, багато в чому нагадує історію російської та української еміграції міжвоєнної Чехословацької республіки.

Третій етап історії фондів «празького архіву» завершився 1979 р. Умовно його можна назвати «десятиліттям спокою» фондів.

Четвертий етап (1979–1988) ознаменувався подальшим науково-технічним опрацюванням. Його напрям визначили рішення колегії ГАУ при РМ УРСР від 25 квітня 1979 р. «Про заходи щодо поліпшення збереження і використання бібліотечних фондів у державних архівах республіки» [16]. Протягом 1979–1980 рр. НДБ провела перевірку наявності та переінвентаризацію спецфонду, запровадила нові книги обліку, взяла на облік необліковану літературу спецфонду та склала списки дублетних і непрофільних видань для передачі до інших установ [17]. У 1981 р. завершилася переінвентаризація спецфонду листівок і комплектів газет, але тривала робота з експертизи цінності іноземних видань [18]. Розпочалося складання списків дублетної і непрофільної літератури для передачі до інших установ та знищення.

Паралельно з поточними роботами (доінвентаризація книжково-журнального фонду; складання каталожних карток на книги, газети, журнали; складання карток і списків на «буржуазно-націоналістичні листівки»; систематизація каталожних картотек на «буржуазно-націоналістичні листівки» за хронологічною і географічною ознакою) у 1983 р. [19] НДБ передала 18731 примірник дублетних і непрофільних видань спецфонду та 2278 – фонду загального зберігання. До знищення було визначено 31 134 примірники цих видань [20].

Експертиза цінності 1983 р. проводилася за наказом Головархіву УРСР від 29.03.83 р., відповідно до інструкцій Головного управління з охорони військових та державних таємниць у пресі при Раді Міністрів СРСР. Було визначено до знищення 31 137 примірників друкованих видань спецфонду [21]. Рішення про вивільнення полиць книгосховищ було прийнято згори і спущено до низових ланок без врахування специфіки наявних фондів.

Останній, п'ятий етап повоєнної історії бібліотечних зібрань у ДНАБ розпочався 1988 р. Він ознаменувався відкриттям доступу до книжкових спецсховищ та введенням друкованих видань до наукового та культурологічного обігу. Зрозуміло, відкриття спецфонду не було одномоментною акцією. У 1988 р. вперше серед авторів, книги яких передали у загальне користування, прозвучали прізвища українських емігрантів, пов'язаних з Чехословацькою республікою: Григориїв-Наш (Никифор Григоріїв), В. Старосольский, І. Мазепа, С. Сірополко, Д. Дорошенко. Наказ про вилучення

із спецфондів праць цих авторів видав Львівський облліт у грудні 1988 р. В інвентарних книгах НДБ є тогочасні позначки про наявність окремих видань цих авторів, зокрема, Григориїва, Старосольського, Мазепи, Сірополка, Дорошенка [22].

За даними поточного архіву бібліотеки, у 1989 р. зберігаються тенденції попередніх років, але вже помітне певне їх уповільнення. У наказі Головліту УРСР за жовтень зазначено лише 27 прізвищ українських письменників та істориків, зокрема, В. Винниченка, І. Огієнка, Н. Полонської-Василенко, Р. Смаль-Стоцького, П. Феденка, П. Христюка, В. Чехівського [23].

Важливим рішенням щодо розсекречення літератури безвідносно до автора став наказ Головліту СРСР від 15 листопада 1989 р., за яким усі накази і списки Головліту СРСР, крім частини II «Сводного списка книг, подлежащих исключению из библиотек и книготорговой сети» від 27.12.88 р. про вилучення літератури з загальних фондів бібліотек і книготоргівельної мережі, втрачали силу [24]. 10 січня 1990 р. було підписанно наказ, який фактично ліквідував цензуру. У ньому, зокрема, зазначалося: «Перевести из спецфондов в общие фонды библиотек все издания, подлежащие исключению из библиотек и книготорговой сети по спискам и приказам Главлита СССР. Все ранее изданные списки и приказы Главлита СССР по указанному вопросу считать утратившими силу» [25].

Першою питання про наявніть у фондах ДНАБ українських емігрантських видань порушила архівістка Людмила Лозенко (1939–2004) у публікації «Празький український архів» [26].

Наступний крок зробила американська дослідниця Патриція Кеннеді Грімстед. На її прохання та з її ініціативи на початку 2000-х рр. співробітники бібліотеки провели значну пошукову роботу з виявлення печаток бібліотеки Українського вільного університету (УВУ). Невідомо, чому саме ця установа була визначена як єдина атрибутивна ознака, адже, скажімо, МВБУ мав бібліотечний відділ. Можна лише припускати, що причиною стала одночасна передача до УРСР у 1945 р. архіву УВУ та архіву УІКу. Також, за інформацією П. Грімстед, виявлялися печатки Української читальні імені Тараса Шевченка в Празі. Загалом було виявлено не менше 500 книжок українською та понад 120 – іноземними мовами з вказаними печатками [27].

Було виявлено печатки УВУ і на двох книгах загального фонду. Тож цілком ймовірно, що поодиничний перегляд видань загального фонду виведе на світ ще певну кількість видань празького еміграрантського масиву. Але, зважаючи на обсяг загального фонду та мізерні штати бібліотеки, таку масштабну роботу провести зараз вкрай важко.

Авторка особисто опрацювала книжковий, журнальний та газетний фонди спецсховища ДНАБ шляхом фронтального поодиничного перегляду цілого бібліотечного масиву. В результаті вдалося реконструювати частину масиву друкованих видань, які були в обігу у міжвоєнній Чехословацькій Республіці та у Протекторатi Богемії і Моравії під час Другої світової війни. Багато видань не було заінвентаризовано, і можна лише робити припущення стосовно їхньої приналежності; частина, очевидно, залишилася в Чехословацькій республіці, тому тут потрібні дослідження у Слов'янській бібліотеці – спеціальному відділі Національної бібліотеки Праги.

Загальний обсяг книжкового, журнального та газетного фондів колишнього спецсховища становить 23 612 примірників та підшивок (близько 8 % від примірників вищезгаданих груп фонду загального зберігання).

Якщо ж взяти питому вагу примірників книжкового, журнального та газетного фондів колишнього спецсховища у тих же групах фондів відкритого фонду, то співвідношення приблизно таке: 7 %, 7,4 % та 16 %. Як бачимо, книжковий, журнальний фонди колишнього спецсховища становлять приблизно однакову кількість відсотків від таких же фондів загального зберігання, тоді як газетний фонд перевищує цей покажчик майже вдвічі.

Проте варто зауважити, що це співвідношення не є абсолютним, оскільки до інвентарної книги занесено підшивки журналів і газет. А підшивка може складатися як з одного журналу або кількох газет, так і з річної кількості періодичних видань. Тож примірників журналів і газет насправді є набагато більше заінвентаризованого обсягу.

Абсолютними кількісні параметри друкованих видань «празького комплексу» не можуть бути тому, що дослідження виявляло лише книги та періодичні видання, які мають певні атрибутивні ознаки. Але ж у фонді зберігається багато видань без жодних атрибутивних ознак, які за тематично-хронологічно-топографічними ознаками підпадають під ознаки «празького» бібліотечного масиву. За приблизними підрахунками, кількість таких книжок і брошур сягає майже 1500 одиниць, до того ж – понад 100 підшивок журналів і газет (що становить близько 1000 друкованих одиниць).

Перш ніж розглядати особливості атрибуції та наявні атрибутивні ознаки видань колишнього

спецсховища, окреслимо, у загальних рисах, розміри виявленого «празького» масиву. При цьому для полегшення аналізу атрибутивних ознак видань, ми користуємося терміном «друкована одиниця». Для видань книжкового фонду «друкованою одиницею» є книга або брошура, для журнального і газетного – один номер журналу чи газети, незалежно від того, підшитий він чи ні, і скільки ще номерів має цей зшиток. Необхідність введення запропонованого інструментарію зумовлена тим, що зроблені підшивки журналів і газет часто містять атрибутивні ознаки різних типів, що унеможливлювало б підрахунки і аналіз примірників.

Типологічно можна виокремити три групи виявлених атрибутивних ознак:

а) безумовні ознаки (печатки та накладні паперові печатки);

б) умовні ознаки (адреси, дарчі, автографи, екслібриси) групи організацій і осіб у Чехословацькій республіці та Протекторатi Богемії і Моравії;

в) група, що має названі вище типи атрибутивних ознак безвідносно до ЧСР та Протекторату.

Серед примірників книжкового фонду було виявлено 1206 книжок з безумовними атрибутивними ознаками «празького архіву», майже 500 книжок з умовними атрибутивними ознаками та понад 900 – третьої групи. Разом – близько 2600 книжок і брошур.

Серед підшивок журнального фонду вдалося виявити 889 комплектів безумовної атрибуції (що становило 1818 друкованих одиниць), 262 умовної (684 друковані одиниці) та 191 підшивку третьої групи (308 друкованих одиниць).

Серед підшивок газетного фонду було виявлено 307 підшивок (що становило 3848 друкованих одиниць безумовної атрибуції), 861 підшивку умовної атрибуції (10 212 друкованих одиниць) та майже 100 – третьої групи (764 друковані одиниці).

Отже, до «празького» емігрантського масиву можна без застережень віднести 1700 книг і брошур, 1151 підшивку журналів (2502 друковані одиниці) та 1168 підшивок газет (14 060 друкованих одиниць), разом для періодичних видань 2319 підшивок (16 562 друковані одиниці). А група, що включає примірники ймовірно «празького» походження, становить близько 900 книг і брошур та майже 290 зшитків (1072 друковані одиниці) періодичних видань.

Питома вага книжкових видань українського емігрантського комплексу з безумовними та умовними атрибутивними ознаками у загальному масиві спецсховища становить близько 13 %. Загалом же книги та підшивки періодичних видань становлять 17 % видань, що перебували на спеціальному зберіганні.

А тепер щодо кількісних характеристик типів атрибутивних ознак. Печаток УВУ (бібліотеки та факультетів) було виявлено – 1112. З них 612 стосувалося книжкового фонду, 490 – друкованих одиниць журнального і лише 2 – газетного. Бібліотечні зібрання УВУ ще позначалися накладною паперовою печаткою; з нею виявлено 81 одиницю книжкового фонду.

Наступним йде МВБУ: 446 печаток, з них найбільше проставлено на друкованих одиницях журнального фонду (408), одиниці книжкового та газетного фондів мають лише 21 і 17 відповідно. Багато є печаток УГА та її наступника Українського техніко-господарського інституту заочного навчання в Подєбрадах – 390. З них 119 має книжковий фонд, друковані одиниці журнального і газетного фондів – 270 і 1, відповідно. Виявлено 39 печаток РЗІА. З них 33 проставлено на друкованих одиницях журнального фонду. Ідентифіковано 64 печатки Кубанського архіву в Празі. Печаток же УІК виявлено 31. Найбільше печаток вдалося виявити зведеної групи українських, російських та кубанських організацій в ЧСР: їх мають 214 друкованих одиниць книжкового фонду, 473 друковані одиниці журнального і 3260 одиниць газетного фондів.

Окремо слід сказати про печатки таборів полонених українців років Першої світової війни. Саме з матеріалів цих закладів і розпочалося формування збірок МВБУ, тож атрибуцію таких установ також віднесено до безумовної атрибуції. Печаток таборів виявлено 19 на друковних одиницях книжкового фонду, 82 – журнального та 493 – газетного. Окрему групу становлять накладні паперові печатки: 12 книжкового фонду.

Виявлено також 171 екслібрис осіб, чиє життя було пов'язане з ЧСР (74 на одиницях журнального, 73 книжкового і 24 газетного фондів) та 354 – осіб, чиє перебування в ЧСР встановити не вдалося, або про життя яких ми не маємо відомостей (найбільше такої умовної атрибуції виявлено на друкованих одиницях газетного фонду: 195).

Найбільшу кількість адрес [28] встановлено для МВБУ: 144 на друкованих одиницях журнального та 6443 на друкованих одиницях газетного фондів. 120 адрес стосується Українського історичного кабінету, з них 116 належить газетному фонду. Для УВУ та його бібліотеки виявлено 113 адрес, з них 110 на одиницях газетного фонду. Ідентифіковано 669 адрес організацій та 2449 осіб, які перебували на території ЧСР.

Не досить чисельною є група автографів: 9 – стосується МВБУ, 160 – організацій в ЧСР, 175 – осіб в ЧСР, по одному – УІК та УВУ. Надзвичайно цікавою є група дарчих, дослідження якої дає уявлення про особисті зв'язки діячів еміграції. Зокрема, виявлено 154 дарчих особам у ЧСР (з них 139 належать книжковому фонду), 16 – організаціям у ЧСР, 35 – МВБУ, 10 – УВУ.

Насамкінець варто виділити групу ймовірних ознак: серед них налічується 300 чехословацьких (232 – на друкованих одиницях газетного, 39 – на одиницях журнального та 29 – книжкового фондів) та 86 МВБУ (23 – на друкованих одиницях журнального і 63 – газетного фондів). Така група виділена тому, що атрибутивні ознаки збереглися не повністю, видно або кілька літер печатки, або адреса та ін. Але при накладенні таких залишків на їхні ймовірні відповідники розташування літер збігається.

Логічним завершенням дослідження стало оприлюднення результатів поодиничного перегляду книжкового, журнального та бібліотечного фондів колишнього спецсховища ДНАБ. Наявні печатки, автографи, дарчі, екслібриси тощо дали змогу виявити і зробити рельєфним масив друкованих видань української еміграції у Чехословацькій республіці міжвоєнного періоду, обсяги якого можна приблизно окреслити як 4100 книг і брошур та 18 634 друковані одиниці періодичних видань.

Отже, подальше дослідження цього «празького» бібліотечного сегменту дасть змогу побачити і проаналізувати видавничу, колекціонерську та музейну діяльність діячів української міжвоєнної еміграції. Означені вище матеріали є концентрованим продуктом наукової і педагогічної діяльності громадських діячів (йдеться про видання, що побачили світ у Чехословацькій республіці). З іншого боку, видання з поза меж ЧСР інформують нас про діяльність різних закладів та організацій, а також є ґрунтом, на якому вони зростали протягом майже тридцяти років. Крім того цей масив є новим джерелом для вивчення історії бібліотечної справи як в українському зарубіжжі 1920–1930-х, так і в радянській Україні 1945–1990-х років.

Примітки

[1] Вісти Музею визвольної боротьби України. – Прага, 1938. – Ч. 19. – С. 5.

[2] *Животко, Аркадій*. Десять років Українського історичного кабінету (1930–1940) / за ред. Др. Яр. Прокеша. – Прага, 1940. – С. 43.

[3] *Грімстед, Патриція Кеннеді*. «Празькі архіви» у Києві і Москві: повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної україніки. – К., 2005. – С. 28.

[4] Фонды Русского заграничного исторического архива в Праге: межархивный путеводитель / отв. ред. Т. Ф. Павлова. – М., 1999. – С. 15.

[5] ЦДАВО України, ф. 14, оп. 7, спр. 51, арк. 70.

[6] Там само. – Арк. 72.

[7] Там само. – Арк. 120–121.

[8] Там само. – Спр. 200, арк. 1–2.

[9] *Лозенко, Л.* Празький український архів: історія і сьогодення // Архіви України. – 1994. – № 18–30. – С. 26.

[10] *Порохнюк, Г. В.* Науково-довідкова бібліотека центральних державних архівів України // Архівні установи України: довідник. – К., 2005. – Т. 1. – С. 37–38.

[11] Центральний державний архів громадських об'єднань України: путівник. – К., 2001. – С. 281.

[12] *Лозенко, Л.* Празький український архів. – С. 28.

[13] Поточний архів ДНАБ. Справа № 4: акти експертизи цінності друкованих видань спецфонду НДБ ЦДА УРСР. 1966 та 1983 рр. – Арк. 6–8 зв.

[14] *Грімстед, Патриція Кеннеді*. «Празькі архіви» у Києві і Москві. – С. 24–30; Фонды Русского заграничного исторического архива в Праге. – С. 5–19.

[15] Фонды Русского заграничного исторического архива в Праге. – С. 20; Перечень фондов Государственного архива Российской Федерации и научно-справочный аппарат к документам архива: путеводитель / Ред. С. В. Мироненко. – М., 1998. – Т. 6. – С. 20.

[16] ЦДАВО України, ф. 14, оп. 2, спр. 2862, арк. 99.

[17] Там само, спр. 2933, арк. 158–160.

[18] Поточний архів ДНАБ. Справа № 2: плани і звіти про роботу спецфонду за 1981–1984 рр. Звіт про роботу спецфонду НДБ за 1981 р.

[19] Поточний архів ДНАБ. Справа № 2: плани і звіти про роботу спецфонду за 1981–1984 рр. Звіт про роботу спецфонду НДБ ЦДА за 1983 р.

[20] ЦДАВО України, ф. 14, оп. 2, спр. 3194, арк. 192.

[21] Поточний архів ДНАБ. Справа № 4: акти експертизи цінності друкованих видань спецфонду НДБ ЦДА УРСР. 1966 та 1983 рр. – Арк. 1.

[22] Там само. – Дело № 16: Приказы Главлита СССР, Главлита УССР. 1988–1989 г.

[23] Там само.

[24] Там само.

[25] Там само. – Дело № 13: Данные по рассекречиванию по спискам Главлитов СССР и УССР по областям. 1987–1988 гг.

[26] *Лозенко, Л.* Празький український архів. – С. 18–30.

[27] *Грімстед, Патриція Кеннеді* // «Празькі архіви» у Києві і Москві. – С. 29.

[28] Друковані одиниці журнального і книжкового фондів часто надсилалися поштою, а їхній розмір і вага дозволяли це робити без конверта. Тому збереглося багато приклеєних папірців з адресами саме на примірниках журналів і газет.